

الله الرحمن الرحيم

2014

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی اصولی احکام واقعی و ظاهری و تأثیرات فقهی آن

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید علی اصغر موسوی رکنی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر علی محامد

نگارنده:

مهدیه قاسم شریفی

بهار ۱۳۸۷

۱۳۸۷ / ۲ / ۱۹

کتابخانه اساتید و دانشجویان
تاسیس ۱۳۸۷

۹۸۴۱۷

تاریخ: ۸۷ / ۳ / ۶

بیت

شماره: ۱۱۵۵ / ۱۱

پیوست:

« صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد »

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه الشریف»

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد خانم: مهدیه قاسم شریفی رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی
تحت عنوان: بررسی اصولی احکام واقعی و ظاهری و تأثیرات فقهی آن
با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ: ۸۷ / ۳ / ۶ تشکیل گردید.
در این جلسه، پایان نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت و نامبرده نمره با عدد ۱۷/۸۲ با
حروف هجده در درجه
با درجه: عالی ○ بسیار خوب ○ خوب ○ قابل قبول ○ دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
آقای سید علی امیرموسوی رکنی	استاد راهنما	استادیار	
آقای علی ممامد	استاد مشاور	استادیار	
آقای سیدمحمدهواد وزیر فرد	استاد ناظر	استادیار	
آقای احمد مرادفانی	استاد ناظر	استادیار	
آقای عسگر دیرباز	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی	استادیار	 ۲۸۷۲۲۸۷ / ۲ / ۲۹

مدیر امور آموزش و تحصیلات تکمیلی

نام و امضاء:

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده

نام و امضاء:

نشانی:

قم، جاده قدیم اصفهان،
دانشگاه قم

کد پستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱

تلفن: ۲۸۵۳۳۱۱

دورنویس:

معاونت آموزشی ۲۸۵۵۶۸۴

معاونت اداری ۲۸۵۵۶۸۶

معاونت دانشجویی ۲۸۵۵۶۸۸

تقدیم

تقدیم به مولانا مقتدانا بقیه‌الله ارواحنا له الفداء و عجل الله تعالی فرجه الشریف.

چه کسی می‌تواند به خورشید تقدیمی داشته باشد مگر آن که از نورش استفاده کند و قدردان

وجود پرفیض او باشد. امیدوارم با اطاعت از امام و استماع خواسته‌هایش و با اخلاص و ورع و تقوا، قلب

امام را خشنود سازیم و خود را شایسته حضور پرفیض او گردانیم.

تقدیر و تشکر

بر خود واجب می‌دانم از زحمات بی‌شائبه‌ی استاد محترم راهنما، دکتر موسوی رکنی، که صبورانه، در پیشبرد این تحقیق، مرا مورد حمایت همه‌جانبه خود قرار دادند، و همچنین از زحمات استاد محترم مشاور، دکتر محامد، که راهنمایی‌هایشان، راهگشای من در طول این مسیر بود، تشکر و قدردانی نمایم.

و نیز از پدر و مادر مهربانم که لحظه لحظه زندگی من مدیون زحمات آن‌ها می‌باشد و با تلاش و کوششی بی‌دریغ شب و روز را شناختند و هرگونه حمایتی را در جهت رشد و شکوفایی و اعتلای جسمی، فکری، دینی و فرهنگی من مصروف داشتند، سپاسگزاری می‌نمایم * X

از خداوند منان مسئلت دارم که بتوانم یک روز در برابر این همه فداکاریها و ایثارگری‌های آن‌ها آن‌گونه جبران‌کننده تلاش‌هایشان باشم که مصداق حدیث نبوی من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق نشوم.

چکیده

پژوهش حاضر، بررسی اصولی احکام واقعی و ظاهری و تأثیرات فقهی آن می‌باشد. احکام شرعی در تقسیمی به واقعی و ظاهری تقسیم می‌شوند که بازشناسی آنها از یکدیگر منوط به شناخت منابع این احکام و کیفیت استنباط آنها از این منابع است. بر این اساس دو دیدگاه در مورد حکم واقعی و ظاهری مطرح شده است، احکامی که از طریق یقین و یا ظن اطمینانی از منابع چهارگانه، (کتاب، سنت، اجماع و عقل) به دست می‌آیند، احکام واقعی نامیده می‌شوند، که به واقعی اولی و ثانوی تقسیم می‌شوند. و در مقابل، احکامی که در حالت شک و با تکیه بر اصول چهارگانه عملیه (برائت، احتیاط، تخییر و استصحاب) به دست می‌آیند، به عنوان احکام ظاهری شناخته می‌شوند. در مقابل این تعریف مشهور، برخی از اصولیان معتقدند که احکام واقعی منحصر به احکام یقینی است، بنابراین احکامی که از طریق ظن و گمان به دست می‌آیند، احکام ظاهری به شمار می‌آیند. در صورتی که مودای امارات را حکم ظاهری بدانیم محذورات جمع بین حکم واقعی و ظاهری مطرح می‌شود که عمده محذورات عبارتند از: اجتماع ضدین، مثلین، تفویض مصلحت و ... که مربوط به جمع بین احکام ظاهری به دست آمده از راه ظنون و احکام واقعی شارع است. در این رساله در حد توان به طرح این اشکالات و پاسخ‌های عالمانه اصولیان پرداخته‌ایم که با توجه به آنها مشخص می‌شود که در تعبد به امارات غیر علمی محذوری وجود ندارد. و سپس آثار عملی این بحث اصولی را مطرح کرده‌ایم.

کلید واژه‌ها:

احکام، حکم واقعی، حکم ظاهری، یقین، ظن.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	فصل اول: کلیات
۵	بیان مسئله تحقیق
۵	سؤالات تحقیق
۵	فرضیه‌های تحقیق
۶	اهداف تحقیق
۶	ضرورت تحقیق
۶	پیشینه تحقیق
۷	روش تحقیق
۸	مبحث اول: تبیین واژه‌ها
۸	گفتار اول: اصول
۸	بند اول: معنای لغوی اصل
۸	بند دوم: معنای اصطلاحی اصل
۹	۱-۲. تقسیمات اصل در اصطلاح اصولیان
۹	۱-۱-۲. اصل عملی و اصل لفظی
۱۰	۲-۱-۲. اصل شرعی و اصل عقلی
۱۰	بند سوم: معنای اصطلاحی علم اصول
۱۲	بند چهارم: منظور از بررسی اصولی در عنوان پایان‌نامه
۱۲	گفتار دوم: حکم

- بند اول: معنای لغوی حکم ۱۲
- بند دوم: معنای اصطلاحی حکم ۱۳
- بند سوم: مراتب حکم ۱۵
- گفتار سوم: معنای لغوی واژه واقعی و ظاهری ۱۸
- بند اول: واژه واقعی ۱۸
- بند دوم: واژه ظاهری ۱۹
- گفتار چهارم: تعریف حکم واقعی و ظاهری ۲۰
- بند اول: تعریف حکم واقعی ۲۱
- ۱-۱. حکم واقعی اولی ۲۲
- ۲-۱. حکم واقعی ثانوی ۲۲
- بند دوم: تعریف حکم ظاهری ۲۴
- بند سوم: ادله احکام واقعی و ظاهری ۲۴
- ۱-۳. طرح دو دیدگاه ۲۴
- ۱-۳-۱. موافقان دیدگاه اول ۲۶
- ۱-۳-۱-۱. مرحوم شیخ انصاری ۲۶
- ۱-۳-۱-۲. مرحوم مظفر ۲۷
- ۱-۳-۱-۳. مرحوم میرزا هاشم آملی ۲۷
- ۱-۳-۱-۴. مرحوم صدر ۲۷
- ۱-۳-۱-۵. مرحوم محمد حسین نائینی ۲۸
- ۱-۳-۲. موافقان دیدگاه دوم ۲۸
- ۱-۳-۲-۱. مرحوم خوبی ۲۸
- ۱-۳-۲-۲. مرحوم حکیم ۲۸
- ۱-۳-۲-۳. مرحوم آشتیانی ۲۹
- ۱-۳-۲-۴. مرحوم مشکینی ۲۹
- جمع بندی ۳۰
- گفتار پنجم: تفاوت بین اماره و اصل ۳۰
- بند اول: اماره ۳۱
- بند دوم: اصل ۳۱

۳۲	۱-۲. اصل بر دو قسم است .....
۳۲	۱-۱-۲. اصل عقلی .....
۳۲	۲-۱-۲. اصل شرعی .....
۳۴	فصل دوم: ماهیت و چگونگی اجتماع احکام واقعی و ظاهری .....
۳۵	مبحث اول: امکان یا استحالة تعبد به ظن .....
۳۶	گفتار اول: تعریف امکان .....
۳۶	بند اول: امکان ثبوتی (ذاتی) .....
۳۶	بند دوم: امکان وقوعی .....
۳۷	گفتار دوم: سخن پیرامون ظن و امارات غیرعلمی مفید ظن در دو مقام واقع می شود .....
۳۷	بند اول: امکان تعبد به ظن از نظر عقل .....
۳۸	بند دوم: اثبات وقوع تعبد به ظن از نظر عقل و شرع (امکان وقوعی) .....
۳۹	۱-۲. امکان وقوعی تعبد به اماره غیرعلمی .....
۴۰	۱-۱-۲. طرح نظریه مشهور .....
۴۰	۲-۱-۲. اعتراض شیخ به مشهور .....
	۳-۱-۲. استدلال شیخ در بیان امکان تعبد به اماره غیرعلمی از نظر شرع و عدم لزوم محال از آن از نظر عقل، در قبال ادعای محال بودن تعبد به آن به خاطر لزوم محال .....
۴۱	۴-۱-۲. اشکال صاحب کفایه به شیخ اعظم .....
۴۲	۵-۱-۲. دیدگاه صاحب کفایه .....
۴۳	جمع بندی .....
	مبحث دوم: استحالة تعبد به ظن (استدلال ابن قبه) و طرح محذورات جمع
۴۴	بین حکم واقعی و ظاهری و جواب به آن .....
۴۴	گفتار اول: اقسام محذورات .....
۴۴	بند اول: محذورلازمه تعبد به اخبار از پیامبر با اخبار از خداوند .....
۴۵	بند دوم: محذورتحلیل حرام و تحریم حلال .....
۴۵	بند سوم: محذورا اجتماع مثلین و ضدین .....
۴۵	بند چهارم: محذورطلب ضدان و امر به ضدان .....
۴۵	بند پنجم: محذورتفویت مصلحت یا القاء در مفسده .....
۴۶	گفتار دوم: پاسخ به محذورات مذکور .....

- بند اول: پاسخ به محذور لازمه تعبد به اخبار از پیامبر با اخبار از خداوند ۴۷
- ۱-۱. پاسخ شیخ انصاری ۴۷
- ۲-۱. پاسخ فاضل لنکرانی ۴۹
- ۳-۱. پاسخ مرحوم فیروزآبادی ۵۱
- بند دوم: پاسخ به محذور تحلیل حرام و تحریم حلال ۵۲
- ۱-۲. پاسخ مرحوم شیخ به دلیل دوم این قبه ۵۴
- ۱-۱-۲. پاسخ شیخ انصاری به اشکال تفویت مصلحت و القاء در مفسده (از طریق مصلحت سلوکیه) ۵۹
- ۱-۱-۱-۲. اشکالات امام خمینی بر مصلحت سلوکیه ۶۰
- ۲-۲. پاسخ صاحب فصول ۶۱
- ۳-۲. اندیشمندان علم اصول در امارات ظنی دو مسلک دارند ۶۶
- ۱-۳-۲. طریقت ۶۶
- ۲-۳-۲. سببیت و موضوعیت ۶۷
- ۴-۲. عدم لزوم القاء در مفسده و تفویت مصلحت طبق بعضی از مبانی ۷۷
- بند سوم: پاسخ به محذور اجتماع مثلین و ضدین ۷۹
- ۱-۳. اجتماع مثلین ۷۹
- ۲-۳. اجتماع ضدین ۸۰
- ۱-۲-۳. کسر و انکسار ۸۱
- ۳-۳. شیوه مرحوم شیخ انصاری در جواب از این محذور و طریقه جمع بین حکم واقعی و ظاهری ۸۵
- ۴-۳. اشکال محقق خراسانی به شیخ انصاری ۸۷
- ۵-۳. مقاله مرحوم شیخ برای جمع بین حکم واقعی و ظاهری و رفع تنافی مزبور ۸۸
- ۶-۳. سخن مرحوم محقق خراسانی در تضعیف گفتار شیخ ۸۸
- ۷-۳. معنای حجیت ۹۲
- ۸-۳. انکار حکم ظاهری در کلام محقق خراسانی ۹۵
- ۹-۳. اشکال به مرحوم آخوند ۹۵
- ۱۰-۳. جواب مرحوم آخوند طبق دو مسلک دیگر ۹۷
- ۱۱-۳. اشکال جمع، در بعضی از اصول عملیه مانند اصاله الاباحه ۱۰۰

- ۱۲-۳. حق بنا بر آنچه بعضی محققین معاصر ذکر می کنند به نظر مرحوم حکیم ۱۰۲
- ۱۳-۳. دیدگاه امام خمینی در جواب از محذور اجتماع مثلین و ضدین ۱۰۵
- جمع بندی ۱۰۹
- بند چهارم: پاسخ به محذور طلب ضدان و امر به ضدان ۱۱۳
- فصل سوم: تأثیرات فقهی** ۱۱۵
- مبحث اول: اجزاء** ۱۱۶
- گفتار اول: معنای لغوی و اصطلاحی اجزاء ۱۱۶
- بند اول: معنای لغوی اجزاء ۱۱۶
- بند دوم: معنای اصطلاحی اجزاء ۱۱۸
- ۱-۲. اجزاء به معنای کفایت کردن ۱۱۸
- ۲-۲. اجزاء به معنای اسقاط تعبد ۱۱۸
- بند سوم: معنای اجزاء در اصطلاح اصولیان ۱۱۹
- ۱-۳. دیدگاه شیخ انصاری ۱۱۹
- ۱-۱-۳. اسقاط تعبد ۱۱۹
- ۲-۱-۳. اسقاط قضا ۱۱۹
- ۳-۱-۳. نقد شیخ انصاری بر معنای دوم ۱۲۰
- ۲-۳. اجزاء از دیدگاه آخوند خراسانی ۱۲۰
- ۳-۳. اجزاء از دیدگاه آقا ضیاءالدین ۱۲۰
- جمع بندی ۱۲۱
- گفتار دوم: تعیین محل نزاع در بحث اجزاء ۱۲۱
- گفتار سوم: مباحث اصلی اجزاء ۱۲۳
- بند اول: انجام مأموریه، نسبت به امر خودش، مجزی است و تعبد ثانوی نیاز نیست ۱۲۳
- بند دوم: اجزاء یا عدم اجزاء مأموریه اضطراری یا ظاهری از مأموریه واقعی ۱۲۳
- ۱-۲. اجزاء مأموریه اضطراری از واقعی ۱۲۳
- ۱-۱-۲. دیدگاه صاحب کفایه ۱۲۵
- ۲-۱-۲. دیدگاه شیخ انصاری ۱۳۰
- ۳-۱-۲. دیدگاه شیخ محمدحسین اصفهانی ۱۳۰
- ۴-۱-۲. دیدگاه مرحوم بروجردی ۱۳۱

- ۲-۲. اجزاء ماموربه اضطراری از واقعی نسبت به قضاء ۱۳۲
- ۲-۲-۱. دیدگاه مرحوم نائینی ۱۳۲
- ۲-۲-۲. بررسی ادله اوامر اضطراری ۱۳۴
- ۲-۳. مخالفان اجزاء ماموربه اضطراری از واقعی ۱۳۹
- ۲-۳-۱. دیدگاه محقق خوبی ۱۳۹
- ۲-۴. اجزاء ماموربه ظاهری از ماموربه واقعی ۱۴۰
- ۲-۴-۱. رابطه اجزاء با عمل به اوامر عقلی ۱۴۱
- ۲-۴-۱-۱. دیدگاه شیخ انصاری ۱۴۱
- ۲-۴-۱-۲. دیدگاه آخوند خراسانی ۱۴۲
- ۲-۴-۲. رابطه اجزاء با عمل به اصول و امارات برای کشف کیفیت تکلیف ۱۴۳
- ۲-۴-۲-۱. اجزاء ماموربه واقعی از اصول عملیه ۱۴۳
- ۲-۴-۲-۱-۱. دیدگاه آخوند خراسانی ۱۴۴
- ۲-۴-۲-۱-۲. دیدگاه مرحوم مظفر ۱۴۴
- ۲-۴-۲-۱-۳. دیدگاه مرحوم اصفهانی ۱۴۸
- ۲-۴-۲-۱-۴. دیدگاه مرحوم بروجردی ۱۴۸
- ۲-۴-۲-۲. استدلال موافقان اجزاء عمل به اصول برای کشف کیفیت تکلیف ۱۴۹
- ۲-۴-۲-۳. مخالفان اجزاء عمل به اصول برای کشف کیفیت تکلیف ۱۵۱
- ۲-۴-۲-۱-۳. اشکالات محقق نائینی ۱۵۱
- ۲-۴-۳. اجزاء ماموربه واقعی با عمل به امارات متعلق به کیفیت تکلیف ۱۵۲
- ۲-۴-۳-۱. موافقان اجزاء ۱۵۲
- ۲-۴-۳-۱-۱. دیدگاه مرحوم بروجردی ۱۵۲
- ۲-۴-۳-۲. مخالفان اجزاء ۱۵۴
- ۲-۴-۳-۱-۲. دیدگاه آخوند خراسانی ۱۵۴
- ۲-۴-۳-۲-۲. دیدگاه مرحوم مظفر ۱۵۶
- ۲-۴-۴. اجزاء یا عدم اجزاء در امارات و اصولی که کاشف از اصل تکلیف می باشند ۱۵۷
- ۲-۴-۴-۱. دیدگاه آخوند خراسانی ۱۵۸
- ۲-۴-۵. دیدگاه مخالف ۱۵۹
- گفتار چهارم: عدم ملازمه بین اجزاء و تصویب ۱۵۹

۱۵۹	بند اول: دیدگاه آخوند خراسانی
۱۶۰	مبحث دوم: تأثیرات احکام واقعی و ظاهری در مسائل فقهی
۱۶۰	گفتار اول: نمونه‌هایی از مصادیق احکام واقعی و ظاهری در مسائل فقهی
۱۶۱	بند اول: باب طهارت
۱۶۲	بند دوم: باب صوم
۱۶۳	بند سوم: باب قضاء
۱۶۴	بند چهارم: باب مضاربه
۱۶۴	بند پنجم: باب ودیعه
۱۶۵	بند ششم: باب عاریه
۱۶۵	بند هفتم: باب شفعه
۱۶۶	بند هشتم: باب متاجر
۱۶۹	بند نهم: باب حدود
۱۶۹	بند دهم: باب شهادت
۱۶۹	بند یازدهم: باب عطیه
۱۷۱	نتیجه‌گیری
۱۷۶	فهرست منابع و ماخذ
	چکیده انگلیسی

مقدمه

رب اوزعنی ان اشکر نعمتک الّتی انعمت علیّ^۱.

«خداوند از ابتدای پیدایش انسان، نعمت فطرت خداجویی و دین‌خواهی را در وجود او به

ودیعه نهاده است.»

فلسفه مهم وجود پیامبران و ادیان نیز معطوف به همین نعمت الهی است. دین اسلام نیز به عنوان کامل‌ترین و آخرین ادیان پاسخگوی پرسش‌های دین‌خواهی و خداجویی بشر است. زیرا انسان برخلاف همه موجودات دیگر، موجودی دوبعدی است و نیازهای مادی و معنوی دارد. و اسلام در قوانین شامل و کامل خود به همه نیازهای مادی و معنوی انسان توجه کافی داشته است. این از ویژگی مخصوص قوانین شرعی اسلام است که اغلب به صورت کلی قانون‌گذاری شده و دارای احکام اولی و ثانوی می‌باشد. این قوانین با همه مسائل اتفاقی و پیش‌آمده در هر دوره‌ای هماهنگی دارد و سرّ آن، کلیت داشتن آن و وجود احکام واقعی و ظاهری می‌باشد. کوچک‌ترین مسئله‌ای را نمی‌توان یافت که اسلام در باره‌ی آن حکمی نیاورده باشد، اگرچه ممکن است حکم آن به دست ما نرسیده باشد.

^۱- قرآن، نمل، ۱۹ پروردگارا، در دلم جوشی پدید آور تا نعمت تو را که به من ارزانی داشته ای سپاس بگزارم»

مسئله‌ای را نمی‌توان یافت که اسلام در باره‌ی آن حکمی نیاورده باشد، اگرچه ممکن است حکم آن به‌دست ما نرسیده باشد.

حرکت برای یافتن احکام عملی این شریعت، دانش فقه است. فقه اسلامی مجموعه عظیمی از قوانین و احکام سازنده اسلام است برای همه شئون فردی و اجتماعی بشر، از کوچک‌ترین مسئله چون ارش خودش تا بزرگ‌ترین معضلات سیاسی و اجتماعی را در بر دارد.

این مجموعه عمیق و دقیق در گنجینه ارزشمند کتاب و سنت جای گرفته بود که پس از زحمت آن پیام‌آور بزرگ شریعت به‌وسیله ائمه هدی احیا گشت و روزبه‌روز حقایق جدیدتری بر آن افزوده شد که اگر ائمه نبودند آثار گران‌قدر نبوی فرسوده گشته و حیاتی برای اسلام باقی نمانده بود. تا این که مجموعه ارزشمند و پربار حقوقی اسلام به‌نام فقه پیش روی ما قرار دادند.

در ابتدا یافتن حکم شرعی از راهی سهل و هموار آغاز گشت، اما با پیشرفت زمان و گسترش محدوده جغرافیایی اسلام و پیدا شدن احکام جدید و به علت دوری از زمان پیامبر و افزایش واسطه‌ها در روایات و سودجویی برخی افراد، به فرایندها بسیار پیچیده‌ای تبدیل شد و ریزه‌کاری‌ها و دقایق بسیاری را پیش روی متخصصان قرار داد.

بدون شک، پشتوانه این مجموعه عمیق و دقیق باید اصولی متقن باشد، پس به سرعت دانشی به‌نام اصول فقه پدید آمد که روش و متدی صحیح بر پایه ارزش‌های شناخته‌شده می‌باشد تا در این مسیر ناهموار راه‌گشای آن‌ها گشته و آن‌ها را از انحراف و لغزش حفظ نماید و راه را برای تفرع و تشعب فقه هموار نماید و آن‌را در بستر زمان و مکان که مؤثرترین عناصر تکامل قوانین هستند بسط و توسعه‌ای شگرف دهد. بنابراین هر فقیهی باید قبل از پرداختن به اجتهاد، در علم اصول صاحب‌نظر باشد.

شیعه بسیاری از قواعد و کلیات علم اصول را از امام باقر و امام صادق علیهما السلام فراگرفته است. رفته رفته، علم اصول فقه در مجامع شیعی رشد نموده و به علم مستقلی تبدیل شد. شکی نیست که هر متشرعی به مخاطب بودن احکامی از طرف خداوند علم اجمالی دارد که ملزم به امتثال آنها می باشد، بنابراین، باید طریقی برای شناخت این تکالیف و ابراء ذمه خود پیدا کند. بنابراین، اصولیین قائل به وجوب معرفت و فحوص از ادله و حجت‌هایی هستند و مکلف باید نهایت تلاش خود را به کار گیرد، تا این احکام را اثبات نماید. در این حال، اگر مکلف ضمن جستجوهای خود حجتی بر تکلیف یافت و از طریق قطع یا ظن معتبری به حکم رسید، کل مطلوب حاصل شده است. ولی، این به ندرت اتفاق می افتد زیرا، کشف یقینی همه احکام مقدور نیست و همیشه مواردی باقی می ماند که در آنها احتمال تکلیف هست ولی، اقامه حجت در آنها به هر دلیلی (فقدان نص، اجمال نص، تعارض ادله و ...)، ممکن نیست.

پس دلیل‌های فقیه برای استنباط حکم شرعی دو قسم است:

۱- دلیل‌های محرز که به وسیله آنها حکم واقعی کشف می شود.

۲- دلیل‌های غیر محرز که منجر به اصول عملیه می شوند که، وظیفه‌ی کسی را که در حال شک و تردید قرار دارد مشخص می نمایند. پس اصول عملیه راهی برای رهایی یافتن شاک از بن بست رسیدن به احکام است و وظیفه کسی را که حکم واقعی را نمی داند مشخص می کنند. اگر فقیهی به دلیل محرز دست یافت باید به آن عمل نموده و اصل عملی را رها کند و لی هر جا دلیل محرز یافت نشود، مرجع کلی و عمومی برای فقیه، اصل عملی است.

بنابراین، فقیه و مجتهد گاهی با یقین و یا ظن اطمینانی می تواند از منابع چهارگانه فقهی که به ادله اجتهادی معروف اند از قبیل: کتاب، سنت، اجماع و عقل، احکام شرعی را استنباط نماید

ولی، اگر یقین یا ظن اطمینانی برایش حاصیل نشد و در مرحله شک و تردید قرار گرفت می تواند با استفاده از اصول عملیه که به ادله فقاهتی معروف اند، احکام فقهی را به دست آورد.

بحث اوامر از اساسی ترین مباحث علم اصول می باشد که، مورد توجه اصولیان بوده است و با توجه به کیفیت حصول حکم توسط فقیه، به اوامر واقعی (اولی، اضطراری) و ظاهری و چگونگی جمع بین آنها و کیفیت امثال آنها و نیز کفایت انجام مأموریه اضطراری و ظاهری از مأموریه واقعی به آن پرداخته اند.

ص ۳۳

فصل اول

کلیات

بیان مسأله تحقیق

در این تحقیق احکام واقعی و ظاهری به‌طور مفصل تعریف شده‌اند؛ احکام واقعی، احکامی هستند که، عندالله ثابت‌اند و از طریق قطع یا ظن اطمینانی به‌دست می‌آیند و احکام ظاهری احکامی هستند که مکلف هنگام شک و حیرت به آن‌ها مراجعه می‌کند.

سپس، جمع بین دو حکم و محذورات و اشکالاتی را که به دنبال خواهد داشت یعنی؛ چگونه یک موضوع، می‌تواند دارای دو حکم شود یعنی؛ یک حکم که در عالم واقع برای هر موضوعی وجود دارد و یک حکم ظاهری که شارع برای آن قرار می‌دهد. خواه، این حکم متمائل و هم‌سنخ با آن باشد یا متضاد با آن باشد و پس از آن پاسخ‌هایی که از سوی اصولیین بزرگ به این محذورات داده شده است مطرح می‌شود و در نهایت تاثیرات فقهی دو حکم بررسی شده است.

سؤالات تحقیق

۱- در جمع بین حکم واقعی و ظاهری چه محذوراتی وجود دارد؟ پاسخ آن‌ها چیست؟

۲- با توجه به تعاریف گوناگون احکام واقعی و ظاهری؛ احکام به‌دست آمده از ظن

اطمینانی، ظاهری‌اند یا واقعی؟

۳- بحث اصولی جمع بین حکم واقعی و ظاهری، چه تاثیرات فقهی به‌دنبال دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

۱- مشهور اصولیان معتقدند، حکم واقعی، حکمی است که از طریق ادله قطعیه و یا ظن

اطمینانی به‌دست می‌آید و حکم ظاهری، حکمی است که هنگام شک از اماره یا اصول عملیه

به‌دست می‌آید.

۲- با رفع محذور جمع بین حکم ظاهری و واقعی ثابت می‌شود که در تعبد به اماره معتبر محذوری نیست و حکم ظاهری، حکم جدیدی از سوی شارع مقدس نمی‌باشد و تنها یک حکم، که همان حکم واقعی است، مدنظر شارع است.

۳- اجزاء به‌عنوان ثمره مهم فقهی-اصولی جمع بین دو حکم می‌باشد.

اهداف تحقیق

با توجه به آرای گوناگون اصولیان و تخصصی بودن مباحث اصولی و عدم انسجام بحث در این زمینه، در صددیم با تعریف حکم واقعی و ظاهری و طرح منخذورات جمع و جواب آن‌ها از سوی اصولیان متعدد، یک تحقیق منسجم و پایان‌نامه‌ای مجزا، در این زمینه ارائه دهیم تا این که مباحث بغرنج اصولی، به‌صورت گویا و روشن در دسترس پژوهشگران قرار گیرد.

ضرورت تحقیق

از سویی، با توجه به تاثیر این مبحث اصولی در مباحث فقهی و این که علم اصول به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف فقهی و استنباط احکام شرعی، مطرح است. از سوی دیگر، عدم انسجام یک پژوهش تفصیلی در این زمینه و نیز عربی بودن اکثر متون اصولی و عدم ارائه روشی جدید در ترتیب مطالب، ضرورت ارائه پایان‌نامه‌ای در این خصوص را ایجاب می‌کند.

پیشینه تحقیق

بحث حکم واقعی و ظاهری، در کتاب‌های اصولی از سوی علما و اصولیین بزرگ به‌ویژه شیخ انصاری و محقق بزرگ، آخوند خراسانی و دیگر اصولیین عظیم‌الشأن، در باب ظن، به‌طور مفصل بررسی شده است و تقریباً در اکثر کتب اصولی مطالب فراوانی در خصوص این موضوع به